

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทยมาตั้งแต่โบราณกาล วิถีชีวิตของคนไทยผูกพันอยู่กับพระพุทธศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทย อันมีรากฐานที่สำคัญมาจากพระพุทธศาสนา จนอาจกล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาเป็นมรดกล้ำค่า คู่บ้านคู่เมือง กิจการและเหตุการณ์สำคัญต่างๆ มากมายในบ้านเมืองเป็นเรื่องราวของพระพุทธศาสนาหรือผสมผสานกับคติทางพระพุทธศาสนา (เดือน คำดี, 2544) ซึ่งความคิดความเชื่อทางพระพุทธศาสนาได้หยั่งรากฝังลึกอยู่ในจิตใจของคนไทย และมีอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันของคนไทยอย่างเห็นได้ชัด ในอดีตความคิดและความเชื่อทางพระพุทธศาสนาทำให้คนไทยเป็นคนใจบุญสุนทาน มีจิตเมตตา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น รู้จักให้อภัย และละอายต่อการทำความชั่ว มีการควบคุมพฤติกรรมทางกาย วาจา ใจ ด้วยการรักษาศีล และพึงธรรมอยู่เป็นนิตย์ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2536)

สภาวะสังคมในปัจจุบันมีความเชื่อมโยงซับซ้อนและเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จนเกิดสภาวะวิกฤต เช่น ปัญหาความยากจน การไม่มีงานทำ ปัญหายาเสพติด ปัญหาโรคเอดส์ อุบัติเหตุ ความขัดแย้ง ความเครียด ความรุนแรง อาชญากรรม และการทำลายสิ่งแวดล้อม จนมีผลกระทบต่อระบบชีวิตและสังคม และมีอิทธิพลต่อความคิดจิตใจ และการดำเนินชีวิตของคนไทย เช่น ความคิดในเรื่องส่วนบุคคล การคิดกอบโกยผลประโยชน์โดยไม่คำนึงถึงบาปบุญคุณโทษ และผลเสียที่จะตกถึงส่วนรวม การมีค่านิยมที่ฟุ้งเฟ้อไม่สามารถต้านทานสิ่งชั่วร้ายทั้งหลายได้ และค่านิยมทางวัตถุที่เข้าครอบงำจิตใจ จนกระทั่งหลงลืมละทิ้งวัฒนธรรม และหลักธรรมอันดีงาม อันเป็นรากฐานทางจิตใจและการกระทำมาแต่ในอดีต (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2536)

พระธรรมปิฎก (2543) ได้กล่าวถึงความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติไว้ว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาของประชากรส่วนใหญ่ในประเทศ เป็นแกนนำ และเป็นรากฐานสำคัญของวัฒนธรรมไทย เป็นศูนย์รวมจิตใจทำให้เกิดความสามัคคีในหมู่ชนชาวไทย เป็นหลักการที่ช่วยดำรงรักษาเสรีภาพในการนับถือศาสนา เป็นสถาบันคู่ชาติไทยสอดคล้องกับลักษณะนิสัยของคนไทยที่รักความเป็นอิสระเสรี เป็นแหล่งสำคัญที่หล่อหลอมเอกลักษณ์ของชาติไทย และเป็นแหล่งของค่านิยมที่ชนชาติไทยมอบให้แก่อารยธรรมโลก คุณค่าและหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาทำให้เป็นที่นิยมนับถือมิใช่เฉพาะคนไทยเท่านั้น ซึ่งสอดคล้องกับ

สุชีพ ปุญญานุภาพ (2537) ที่กล่าวว่า พระพุทธศาสนาสอนให้บุคคลรู้จักพึ่งตนเองในการประกอบคุณงามความดี ในการยกระดับชีวิตของตนให้สูงขึ้น และด้วยหลักการทำได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ซึ่งเรียกว่า กฎแห่งกรรม ทำให้ชาวต่างประเทศหันมานิยมนับถือกันมากขึ้น

สมเด็จพระญาณสังวร (2541) กล่าวว่า ศิลเป็นข้อปฏิบัติขั้นแรกของพระพุทธศาสนา หรือจะกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นข้อปฏิบัติของความเป็นคนก็ได้ เพราะฉะนั้นศิลปะโดยเฉพาะศิลปะห้าจึงเป็นมนุษยธรรม คือ ความเป็นธรรมของมนุษย์ แปลว่าคนเราจะเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์นั้นมิใช่กำเนิดมาเป็นมนุษย์เท่านั้นจะต้องมีธรรมสำหรับมนุษย์อีกด้วย จนถึงมีภายิตถีโคเทศที่กล่าวไว้โดยความว่า คนและสัตว์เครื่องจานนั้นย่อมต้องมีการกิน การนอน การสืบพันธุ์เสมอกัน แต่สิ่งที่ทำให้คนต่างกับสัตว์เครื่องจานนั้นก็คือ ธรรม และธรรมที่เป็นเรื่องสนับสนุนให้มีศิลปะที่เรียกว่าเป็นเหตุอันใกล้ก็คือ หิริ ความละอายแก่ใจ โอตตปปะ ความเกรงกลัวต่อความชั่ว ซึ่งหิริโอตตปปะนี้เป็นเหตุใกล้ของศิลปะ

พระพุทธศาสนามีหลักการและกระบวนการพัฒนามนุษย์ที่วางไว้อย่างชัดเจน จากพระไตรปิฎกพบว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงอธิบายถึงธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ไว้ตั้งแต่เริ่มปฏิสนธิเป็นปฐมชีวิตจนเติบโตในครรภ์มารดาเมื่อคลอดแล้วจึงเป็นสภาวะรวมของขันธ์ 5 คือ รูป (กาย) เวทนา (ความรู้สึก) สัญญา (ความจำได้หมายรู้) สังขาร (ความคิด) และวิญญาณ (ความรู้) ซึ่งขันธ์ 5 นี้เมื่อสรุปย่อลงเหลือเพียง 2 คือ รูป กับ นาม (ปิ่น มุฑกัณฑ์, 2514)

การพัฒนามนุษย์ตามหลักของพระพุทธศาสนาจึงมีลักษณะที่บูรณาการต้องได้รับการหล่อเลี้ยงบำรุงและส่งเสริมไปพร้อมกันทั้งหมดอย่างได้สัดส่วนสมดุลกันกล่าวคือ ทางด้านร่างกายนั้นต้องยึดหลักของศิลปะในการควบคุมพฤติกรรมต่างๆ และยึดหลักความพอเหมาะพอดีในการเลี้ยงดู เช่น การให้อาหาร การพักผ่อน การอยู่อาศัย การรักษาโรค ทางด้านจิตใจต้องยึดหลักของสมาธิ การบริหารจัดการให้ลดละอภุศล มีความบริสุทธิ์แจ่มใส ทางด้านปัญญายึดหลักของความรู้คิดมีเหตุผลเพื่อหลุดพ้นจากทุกข์ มุ่งสู่อิสรภาพอันสมบูรณ์ นอกจากนี้พระพุทธศาสนายังวางหลักการทางสังคมให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติโดยยึดหลักของวิชาและกรุณา (สุมน อมรวิวัฒน์, 2529)

สมเด็จพระญาณสังวร (2544) กล่าวว่า พระพุทธศาสนากับการปฏิรูปการศึกษาเป็นการแสดงความมีธรรมของคนดี คือ นำใจกตัญญูกตเวทีห้วงโยสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ อย่างผู้มีปัญญาที่ได้รับการอบรมมาแล้วอย่างเพียงพอจากพระพุทธศาสนา น่าจะเป็นความคิดของผู้มีปัญญาที่รู้ว่าได้ปล่อยปลดละเลยให้การศึกษาของเด็กไทยออกนอกกลุ่มนอกทางที่ดึงามไปมากขึ้นเป็นลำดับ เป็นที่ทราบกันดีว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ สอนให้ฉลาด ให้รู้แจ้งเห็นจริง คนไม่ฉลาดหรือไม่หวังดีเท่านั้นที่จะตัดการสอนของพระพุทธเจ้าออกจากหลักสูตรเป็นการไม่นำพระพุทธศาสนามาปฏิรูปการศึกษา ซึ่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติพุทธศักราช 2542 (สำนักนายกรัฐมนตรี, 2542) ก็ได้กำหนดบทบัญญัติบางประการไว้อย่างสอดคล้องกัน ดังนี้

มาตรา 6 การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

มาตรา 7 ในกระบวนการเรียนรู้ต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้อง....รวมทั้งส่งเสริมศาสนา

มาตรา 23 การจัดการศึกษา ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องเน้นทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษา

การที่จะดำเนินการจัดการศึกษาให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าวได้จำเป็นต้องนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาใช้ทั้งในรูปแบบของการบริหารจัดการและการจัดการเรียนการสอน เนื่องจากหลักธรรมทางพระพุทธศาสนานั้น เน้นที่การฝึกอบรมปัจเจกบุคคลอย่างเป็นกัลยาณมิตร และใช้ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล-บุคคล บุคคล-สังคม เป็นกลไกหลักในการดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน กระบวนทัศน์ใหม่ของการศึกษาจึงควรนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้กับหลักการจัดการศึกษาสมัยใหม่ทุกรูปแบบ ทั้งที่เป็นการศึกษาที่เรียกว่าในระบบโรงเรียน นอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย โดยการจัดกิจกรรมการเรียนรู้และร่วมกันสร้างสรรค์ปัญญาให้เกิดขึ้นในตัวผู้เรียน คือ ให้อุทิศตนตามความจริง และให้รู้จักพิจารณาไตร่ตรองเพื่อจะได้มองเห็นแนวทางแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ด้วยสติปัญญาของตน จนนำไปสู่การพัฒนาคน ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา มีความรู้คู่คุณธรรม สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข รวมทั้งมีความสามารถในการประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง ก่อประโยชน์ให้แก่ชุมชนและสังคมของตน

พระพุทธศาสนาเชื่อว่า มนุษย์ คือ เวไนยสัตว์มีศักยภาพ ฝึกได้ และพัฒนาได้ การศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนานั้น เสฐียรพงษ์ วรรณปก (สัมภาษณ์ 16 มกราคม 2542) กล่าวว่า การศึกษามีใช้การสอน แต่การศึกษา คือ การฝึกอบรม มนุษย์ต้องฝึกตน รู้จักช่วยตนเอง และพึ่งตนเองได้ หากพิจารณาถึงหลักทางการศึกษาทั่วไป กล่าวได้ว่าจะมีลักษณะเป็นระบบ เช่น การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ การศึกษาระดับอนุบาล ประถม มัธยม ในทางพระพุทธศาสนาก็มีลักษณะคล้ายๆ กัน เพียงแต่ไม่ได้เรียกเป็นการศึกษาระดับต่างๆ การพัฒนาของพระพุทธศาสนามีลักษณะเป็นระบบ เป็นขั้นตอน โดยที่การสร้างศรัทธา คือ เชื่อในหลักธรรมของพระพุทธศาสนาเพื่อนำไปสู่การสร้างท่าที ค่านิยม และทัศนคติที่ถูกต้องด้วยสัมมาทิฐิ และอาศัยสิ่งแวดล้อมภายนอก (ปรโตโฆสะ) มีผู้นำที่ดี (กัลยาณมิตร) มีการฝึกฝนให้รู้จักคิด (โยนิโสมนสิการ) ทั้งหมดที่กล่าวมานี้เป็นการเตรียมตัวเข้าสู่กระบวนการศึกษาซึ่งเริ่มได้ตั้งแต่เป็นเด็ก ด้วยการได้รับการฝึกอบรมจากครอบครัว ครู พระภิกษุ สื่อต่างๆ จนกระทั่งเติบโตเป็นผู้ใหญ่ และหลักการที่ใช้ในการให้การศึกษา คือ การเรียนรู้ที่เน้นการฝึกตนเองเพราะปัญญาอย่างเดียวจะแก้ปัญหาไม่ได้จะต้องทำ คือ ต้องปฏิบัติ มีวิริยะ มีกำลังใจ ไม่ย่อท้อ

หากพิจารณาลักษณะการจัดการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนา แล้วนำมาวิเคราะห์ตามหลักการจัดการศึกษาจะพบว่าประกอบด้วย กระบวนการของการศึกษา เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของการศึกษา ผู้ให้การศึกษา คือ ผู้สอน ผู้รับการศึกษาคือ ผู้เรียน อีกทั้งยังประกอบด้วยเนื้อหาสาระที่จะนำมาสอน หลักการสอน วิธีการสอน เทคนิคการสอน เช่นเดียวกับการศึกษาโดยทั่วไป

นักคิดหลายท่านได้เสนอแนวคิดในการจัดกระบวนการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาในระบบโรงเรียนไว้ ดังเช่น

สันติกโรภิกขุ (2542) เสนอว่า การศึกษาเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา นั้นอาจทำได้ด้วยกิจกรรมต่างๆ โดยยกตัวอย่างการเดินทางธรรมยาตราซึ่งผู้เข้าร่วมเดินได้เกิดการเรียนรู้ตนเอง เรียนรู้เพื่อนๆ และได้ศึกษาวิถีชีวิตชุมชนไปพร้อมๆ กันถือเป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นโดยไม่จำกัดอยู่ในห้องเรียนแต่เพียงอย่างเดียว

พระไพศาล วิสาโล (2543) เน้นว่า กระบวนการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา นั้น ต้องประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ การรับรู้ การคิด และการปฏิบัติ ซึ่งการรับรู้นั้นจะต้องทำโดยผ่านอายตนะทั้ง 6 ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ได้สัมผัสและสัมพันธ์กับสิ่งเร้าหรือสภาพแวดล้อมทั้งที่เป็นมนุษย์ ธรรมชาติ และสิ่งต่างๆ ขณะที่กระบวนการเรียนรู้ในปัจจุบันนี้ใช้เพียงตาหูและหูฟังเท่านั้น สำหรับการคิดจะเกี่ยวข้องกับโยนิโสมนสิการ คือ การพิจารณาโดยแยกแยะ หมายถึง การคิดถวญวิธี ความรู้จักคิด หรือคิดเป็น นอกจากนั้นแล้วพระพุทธศาสนาไม่ได้มุ่งเน้นการศึกษาภาคเนื้อหาเท่านั้น แต่การศึกษาที่แท้จริงเกิดจากภาคปฏิบัติด้วย ดังนั้นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในกระบวนการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจึงได้แก่การปฏิบัตินั่นเอง โดยจะต้องเป็นไปอย่างรู้จุดมุ่งหมายของการลงมือกระทำนั้น

อ่ำไพ สุจริตกุล (2527) กล่าวว่า การเรียนการสอนจริยศึกษาหรือศีลธรรมตามแนวใหม่ ควรจะต้องเน้นการปฏิบัติยิ่งกว่าทฤษฎี หรือการเรียนรู้แต่เพียงหัวข้อธรรมเท่านั้น ครูต้องจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ตลอดจนการใช้สื่อการสอนเพื่อให้นักเรียนได้ฝึกฝนอย่างสม่ำเสมอในทุกโอกาส และที่สำคัญที่สุดคือ ต้องมีการนำเนื้อหาวิชาไปสอนให้สัมพันธ์กับมวลประสบการณ์ในกลุ่มวิชาอื่นๆ ให้มากที่สุด แต่ต้องใช้กลวิธีในการสอน ซึ่งครูจะต้องมีหลักคือ ชี้ให้ชัด ชวนให้ปฏิบัติ เข้าใจให้ถ่องแท้ และปลูกให้ร่าเริง จึงจะสามารถทำให้การเรียนการสอนจริยศึกษาหรือศีลธรรมประสบความสำเร็จ

สุนน อมรวิวัฒน์ (2542) กล่าวว่า การเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาต้องเป็นไปตามวัตถุประสงค์เชิงมโนธรรม และวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม เน้นวิธีการเรียนรู้ การค้นพบด้วยตนเอง การประเมินตนเอง และปรับปรุงแก้ไขผลแห่งการปฏิบัตินั้นอย่างเนื่องนิจ โดยมีครูเป็นกัลยาณมิตรคอยชี้แนะแนวทาง ช่วยสร้างบรรยากาศทางวิชาการ และสิ่งแวดล้อมที่มีสุนทรียภาพ

ประเวศ วะสี (2544) กล่าวว่า การจัดกระบวนการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาต้องลด การเอาวิชาเป็นตัวตั้งลง และหันมาใช้วิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมเป็นพื้นฐาน ซึ่งจะทำให้เกิดการเรียนรู้ เรื่องต่างๆ มากมายที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกันไปหมด เด็กจะได้เรียนสิ่งที่รัก เกิดความเป็นสุข มีสมาธิ มีโอกาสพัฒนา และสามารถเลือกงานที่ตนชอบได้อย่างแท้จริง ขณะเดียวกันการเรียนรู้จะต้องส่งเสริมให้เกิดกระบวนการทางปัญญาและให้เกิดวิธีคิดอย่างเป็นกลางหรือมีขมิมาปฏิบัติที่ซึ่งเชื่อมโยงกันอย่างไม่มียึดติด โดยไม่มองและคิดแบบแยกส่วน รวมทั้งควรมีการนำเอาการเจริญสติหรือการฝึกให้รู้หรือเห็นตัวเองและการเจริญสมาธิหรือการฝึกจิตใจให้สงบหรือนั่งอยู่ ณ จุดใดจุดหนึ่งมาเป็นเครื่องมือของการเรียนรู้ด้วย

ทิสนา เขมมณี และ คณะ (2535) ได้ร่วมกันศึกษา วิเคราะห์ และสังเคราะห์แนวคิด และหลักการทางพระพุทธศาสนาที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเด็กไทย กระบวนการศึกษาดังกล่าวปรากฏผลว่า ได้แนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเด็กที่สำคัญรวม 4 ข้อคือ

1. แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนามนุษย์ เป็นการเน้นคุณธรรมที่นำสู่จุดมุ่งหมายของความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ คือ การที่บุคคลได้รับการฝึกหัดอบรมให้ละเว้นความชั่ว ทำความดีให้ถึงพร้อม และฝึกหัดอบรมจิตใจให้บริสุทธิ์

2. แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาสติปัญญา ปลูกฝังให้คุณธรรมเป็นพื้นฐานของจิต จิตที่มีคุณธรรมเป็นจิตที่มีคุณภาพ การปลูกฝังคุณธรรมตั้งแต่เด็กอยู่ในวัยเยาว์ย่อมได้ผลดีกว่า การรอไปเมื่อเด็กโตขึ้น

3. แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาคุณธรรม โดยใช้หลักไตรสิกขา ซึ่งสอดคล้องกับองค์คุณ 3 ประการ อันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ได้แก่ การรักษาศีลเพื่อละเว้นความชั่ว การประพฤติธรรมเพื่อสร้างความคิด และฝึกสติภาวนาเพื่อทำให้จิตใจบริสุทธิ์ใสสะอาด

4. แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการกัลยาณมิตร โดยเน้นว่าการเลี้ยงดูบุตรตามนัยแห่งพระพุทธศาสนานั้น มิใช่เป็นการเลี้ยงดูให้เจริญเติบโตเท่านั้น แต่พ่อแม่ต้องเลี้ยงดูด้วยความรัก ถนอม ชี้อเนาะ และช่วยเหลือด้วย

งานวิจัยของคณะกรรมการการพัฒนาการศึกษาและการอบรมเลี้ยงดูเด็ก (2535) พบว่า ปัญหาทางจริยธรรมเป็นสิ่งที่ควรตระหนักอย่างยิ่ง เพราะเด็กวัย 0-12 ปีของไทยมีปัญหาความเสี่ยงทางด้านคุณธรรมและจริยธรรม ซึ่งเป็นผลมาจากการที่ไม่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูอย่างเหมาะสม และต่อเนื่องตามวัยเท่าที่ควร จากที่กล่าวมาทำให้เห็นว่าผู้ที่เกี่ยวข้องกับเด็กมีความจำเป็นต้องหันมาเอาใจใส่ในเรื่องคุณธรรมจริยธรรม ดังสาระสำคัญของแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (2540-2544) ที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติได้กำหนดวัตถุประสงค์เกี่ยวกับเด็กปฐมวัยไว้ดังนี้

“เพื่อให้เด็กที่มีอายุตั้งแต่ 3-5 ปี มีโอกาสได้รับการพัฒนาทางด้านร่างกาย อารมณ์-จิตใจ สังคม และสติปัญญา เต็มศักยภาพ มีคุณธรรมจริยธรรม และมีความพร้อมในการเข้าเรียนระดับ ประถมศึกษา”

จะเห็นได้ว่า แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (2540-2544) มีนโยบายชัดเจนในการส่งเสริมให้เด็กปฐมวัยมีการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมซึ่งสอดคล้องกับสภาพปัญหาของสังคม ในปัจจุบัน ช่วงแรกของชีวิตเด็กปฐมวัยจะได้รับการปลูกฝังทางจริยธรรมมากกว่าในช่วงอื่นๆ และกลุ่มบุคคลที่รับผิดชอบในการปลูกฝังจริยธรรมให้แก่เด็กมากที่สุดคือ สมาชิกในครอบครัวของเด็ก รองลงมาคือ โรงเรียนอนุบาล และโรงเรียนประถมศึกษา (ดวงเดือน พันธุมนาวิน, 2524) ดังนั้น การจัดการศึกษาระดับปฐมวัยจึงควรจัดให้สอดคล้องกับนโยบายดังกล่าว

ในส่วนของกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ได้จัดการศึกษาสำหรับเด็กวัยอนุบาล ในรูปแบบที่เรียกว่า ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด โดยจัดเป็นการศึกษาสงเคราะห์ มีผู้บริหาร และผู้สอน คือ พระสงฆ์ และให้ฆราวาสเป็นครูพี่เลี้ยง มีวัตถุประสงค์เพื่อเตรียมความพร้อมของเด็กในด้านต่างๆ ก่อนเข้าเรียนชั้นประถมศึกษา และเพื่อให้เด็กได้เรียนรู้เกี่ยวกับคำสอนทางพระพุทธศาสนา และวัฒนธรรมอันดี รวมทั้งเพื่อส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรได้บำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม และท้องถิ่นที่อยู่ และเพื่อเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชาวบ้าน โดยอาศัยเด็กเป็นสื่อสัมพันธ์ (กรมการศาสนา, 2537)

ขณะที่แนวการจัดการศึกษาระดับปฐมวัยสามารถจัดได้อย่างหลากหลาย และปัจจุบัน สถานศึกษาปฐมวัยในแนวปฏิรูปการศึกษาส่วนใหญ่เลือกที่จะจัดการเรียนการสอนตามแนวทางการเรียนรู้ที่มีทฤษฎี และหลักการสากลทางการศึกษาปฐมวัยเป็นหลัก ในปีการศึกษา 2542 มีสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน กระทรวงศึกษาธิการ ได้แสดงบทบาทในการวางแผนทางจัดการศึกษาระดับปฐมวัยอย่างเด่นชัดว่า ได้ยึดแนวพระพุทธศาสนา มาใช้เป็นกรอบในการจัดการศึกษาโดยเน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการเพื่อสร้างเด็กให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตั้งตามแนวทางพระพุทธศาสนา ต่อมามีการขยายผลไปยังสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนอีกหลายแห่ง (มูลนิธิธรรมไทย-อิสราเอล, 2543)

จากประเด็นทั้งหมดที่นำเสนอมานั้น ผู้วิจัยเห็นว่าการจัดการศึกษาระดับปฐมวัยบนพื้นฐานทางพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาที่นับถือโดยประชากรส่วนใหญ่ของประเทศน่าจะเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่มีความสำคัญยิ่ง นอกเหนือจากกระแสแนวคิดในปัจจุบันเรื่องการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัย (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542) ซึ่งสถานศึกษาที่จะนำกระบวนการเรียนรู้ใดก็ตามมาใช้ นั้นจะต้องมีการดำเนินการในด้านต่างๆ เพื่อให้บรรลุหลักการสำคัญตามแนวคิดทางการศึกษานั้นๆ โดยที่ผู้บริหารจะต้องมีการนำแนวคิดนั้นมาปรับให้สอดคล้องกับสภาพบริบทในสถานศึกษาของตน ซึ่งในปัจจุบันพบว่า มีศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัดสังกัดกรมการ

ศาสนา และโรงเรียนในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนหลายแห่ง เป็นสถานศึกษาสำหรับเด็กในระดับปฐมวัยที่นำแนวทางส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัยตามแนวพระพุทธศาสนาไปใช้เป็นกรอบในการจัดการศึกษา ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำการวิจัยโดยศึกษาสภาพและปัญหาการจัดการศึกษาที่มีการนำพระพุทธศาสนาไปใช้เป็นหลักในสถานศึกษาปฐมวัย ทั้งศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัดสังกัดกรมการศาสนา และโรงเรียนในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัยให้มีคุณภาพดียิ่งขึ้นต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพการจัดการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนาในสถานศึกษาปฐมวัยในศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัดสังกัดกรมการศาสนา และโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนที่จัดการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาปัญหาการจัดการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนาในสถานศึกษาปฐมวัยในศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัดสังกัดกรมการศาสนา และโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนที่จัดการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนา

ขอบเขตของการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้ดังนี้

1. การวิจัยครั้งนี้ศึกษาสภาพและปัญหาการจัดการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนา รวม 8 ด้านดังนี้

- 1.1 ปรัชญาและเป้าหมายสถานศึกษา
- 1.2 นโยบายการจัดการศึกษา
- 1.3 การจัดสภาพแวดล้อม
- 1.4 การเตรียมบุคลากร
- 1.5 การจัดการเรียนการสอน
- 1.6 การใช้สื่อการเรียนการสอน
- 1.7 การวัดและประเมินผล
- 1.8 การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน

2. ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ผู้บริหาร และครูอนุบาลในศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัดสังกัดกรมการศาสนา และโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนที่จัดการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนา

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย แบบสอบถามผู้บริหาร แบบสอบถามครู อนุบาล แบบสัมภาษณ์ผู้บริหาร แบบสัมภาษณ์ครูอนุบาล และแบบสังเกตการจัดกิจกรรม การเรียนการสอน

4. การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ครอบคลุมการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อใช้ในการวิเคราะห์ ระหว่างปีพุทธศักราช 2545-2546 เท่านั้น

ข้อตกลงเบื้องต้น

ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัดสังกัดกรมการศาสนา และโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนที่ผู้วิจัยศึกษาในครั้งนี้ได้ดำเนินการจัดการศึกษาให้กับเด็กวัยอนุบาลตาม แนวพระพุทธรศาสนา จึงถือว่าเป็นตัวแทนของศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัดและโรงเรียนสังกัด สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

การจัดการศึกษาตามแนวพระพุทธรศาสนา หมายถึง การจัดการศึกษาที่นำหลักธรรมทาง พระพุทธรศาสนาใช้ในการบริหาร และการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการ พัฒนาอย่างบูรณาการตามหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา ที่ผู้เรียนได้ศึกษาปฏิบัติ อบรม ทั้งศีล หรือพฤติกรรม หรือวินัย ในการดำเนินชีวิตที่ค้ำจุนสำหรับตนและสังคม สมาธิ หรือด้านการพัฒนาจิตใจที่มีคุณภาพ มีสมรรถภาพ มีจิตใจที่ตั้งมั่นเข้มแข็ง และสงบสุข และ ปัญญาที่มีความรู้ที่ถูกต้องมีศักยภาพในการคิด การแก้ปัญหาที่เหมาะสม (โยนิโสมนสิการ) โดยมี ครูและผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกัลยาณมิตรสำคัญ

สภาพการจัดการศึกษาตามแนวพระพุทธรศาสนา หมายถึง ลักษณะและวิธีการดำเนินงาน ที่ผู้บริหารและครูอนุบาลใช้ในการจัดการศึกษาตามแนวพระพุทธรศาสนาในสถานศึกษาปฐมวัย ใน ด้านต่างๆ 8 ด้าน ดังนี้

1. ปรัชญาและเป้าหมายสถานศึกษา หมายถึง การกำหนดปรัชญาและเป้าหมาย แนวทาง ในการกำหนดปรัชญาและเป้าหมาย เป้าหมายในการจัดการศึกษา หลักธรรมทางพระพุทธรศาสนา ที่นำมาสอดแทรกในการกำหนดปรัชญาและเป้าหมาย และการประชาสัมพันธ์ปรัชญาและเป้าหมายสถานศึกษา

2. นโยบายการจัดการศึกษา หมายถึง การดำเนินการวางนโยบายการจัดการศึกษา นโยบายการจัดการศึกษา การประสานงานด้านนโยบายการจัดการศึกษากับหน่วยงานอื่น ความ ช่วยเหลือด้านนโยบายการจัดการศึกษาจากหน่วยงานต้นสังกัด การประชาสัมพันธ์นโยบายการจัด การศึกษา และผลการดำเนินการตามนโยบายการจัดการศึกษา

3. การจัดสภาพแวดล้อม หมายถึง หลักในการจัดสภาพแวดล้อมตามแนวพระพุทธศาสนา การจัดสภาพแวดล้อมภายในห้องเรียน การจัดสภาพแวดล้อมภายนอกห้องเรียน และการเตรียมสถานที่เพื่อใช้ในการจัดการศึกษา

4. การเตรียมบุคลากร หมายถึง การสำรวจความพร้อมของครูอนุบาล การพิจารณาจัดครูอนุบาลเข้าสอน บทบาทของครูอนุบาล การเตรียมตัวของครูอนุบาลในการจัดการเรียนการสอน วิธีการเพิ่มพูนความรู้ของครูอนุบาล และการสร้างขวัญและกำลังใจ

5. การจัดการเรียนการสอน หมายถึง การจัดการเรียนการสอนตามแนวพระพุทธศาสนา การจัดบรรยากาศการเรียนการสอน วิธีการจัดการเรียนการสอน การจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ของเด็กนอกเวลา และการนำชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอน

6. การใช้สื่อการเรียนการสอน หมายถึง หลักการเลือกใช้สื่อการเรียนการสอน แหล่งที่มาของสื่อการเรียนการสอน การใช้สื่อการเรียนการสอน และการดำเนินการหลังการใช้สื่อการเรียนการสอน

7. การวัดและประเมินผล หมายถึง ความสำคัญของการวัดและประเมินผล หลักการวัดและประเมินผล การดำเนินการก่อนการวัดและประเมินผล วิธีการวัดและประเมินผล ระยะเวลาในการวัดและประเมินผล และการดำเนินการหลังการวัดและประเมินผล

8. การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน หมายถึง การประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการจัดการศึกษา การนำชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา การออกไปมีส่วนร่วมกับชุมชน และบทบาทของสถาบันศาสนาที่มีต่อสถานศึกษา

ปัญหาการจัดการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนา หมายถึง อุปสรรคหรือข้อขัดข้องที่ทำให้ไม่เป็นไปตามความมุ่งหมายของสภาพการจัดการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนาในด้านต่างๆ ทั้ง 8 ด้าน

สถานศึกษาปฐมวัย หมายถึง ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัดสังกัดกรมการศาสนา และโรงเรียนในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนที่จัดการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนา

ผู้บริหาร หมายถึง พระสงฆ์ หรือ นรवासผู้รับผิดชอบโดยตรงในศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัดสังกัดกรมการศาสนา และ ครูใหญ่ หรือ อาจารย์ใหญ่ หรือ ผู้อำนวยการในโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนที่จัดการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนา

ครูอนุบาล หมายถึง ครูที่เลี้ยงในศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัดสังกัดกรมการศาสนา และครูที่สอนระดับอนุบาลในโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนที่จัดการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนา

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ศึกษา ค้นคว้า รวบรวมข้อมูลจากหนังสือ ตำรา วารสาร เอกสาร บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนา เพื่อนำข้อมูลมาเป็นแนวทางในการกำหนดกรอบความคิดในการวิจัย และเพื่อสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

2. การกำหนดประชากรและกลุ่มประชากร

2.1 ประชากร ได้แก่ ผู้บริหารและครูอนุบาลในศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัดสังกัดกรมการจำนวน 3,874 แห่ง จากทั่วประเทศ และผู้บริหารและครูอนุบาลในโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนที่จัดการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนา จำนวน 17 แห่ง ในระหว่างปีพุทธศักราช 2545-2546 รวมสถานศึกษาทั้งหมด 3,891 แห่ง

2.2 กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่

1) ผู้บริหารศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด สังกัดกรมการศาสนา จำนวน 280 แห่ง และโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนที่จัดการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนา จำนวน 17 แห่ง รวม 297 แห่ง และเป็นผู้บริหาร จำนวน 297 คน และครูอนุบาล 297 คน รวมทั้งสิ้น 594 คน สำหรับเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถาม

2) ผู้บริหารศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัดสังกัดกรมการศาสนา จำนวน 8 แห่ง และโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนที่จัดการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนา จำนวน 4 แห่ง รวม 12 แห่ง เป็นผู้บริหาร จำนวน 12 คน และครูอนุบาล 12 คน รวมทั้งสิ้น 24 คน สำหรับเก็บข้อมูลด้วยแบบสัมภาษณ์

3) ครูอนุบาลศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัดสังกัดกรมการศาสนา จำนวน 8 คน และโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนที่จัดการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนา จำนวน 4 คน รวมทั้งสิ้น 12 คน สำหรับเก็บข้อมูลด้วยแบบสังเกตการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

3. สร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ มีทั้งหมด 5 ชุด คือ

1) แบบสอบถามผู้บริหารเกี่ยวกับสภาพและปัญหาการจัดการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนาในสถานศึกษาปฐมวัย

2) แบบสอบถามครูอนุบาลเกี่ยวกับสภาพและปัญหาการจัดการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนาในสถานศึกษาปฐมวัย

3) แบบสัมภาษณ์ผู้บริหารเกี่ยวกับสภาพและปัญหาการจัดการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนาในสถานศึกษาปฐมวัย

4) แบบสัมภาษณ์ครูอนุบาลเกี่ยวกับสภาพและปัญหาการจัดการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนาในสถานศึกษาปฐมวัย

5) แบบสังเกตการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามแนวพระพุทธศาสนา

3.2 นำเครื่องมือที่สร้างขึ้นให้ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่าน ตรวจสอบความถูกต้อง พิจารณาแก้ไข ด้านความครอบคลุมเนื้อหาและภาษาที่ใช้

3.3 แก้ไขปรับปรุงเครื่องมือตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ แล้วนำไปทดลองใช้ และตรวจสอบความถูกต้องของเครื่องมือครั้งสุดท้ายก่อนจัดพิมพ์เป็นฉบับสมบูรณ์

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลโดยมีขั้นตอนดังนี้

4.1 ผู้วิจัยนำหนังสือขอความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัยจากบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถึงอธิบดีกรมการศาสนา และเลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาเอกชน เพื่อขอความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

4.2 ผู้วิจัยใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1) ส่งแบบสอบถามทางไปรษณีย์ โดยขอความร่วมมือให้ผู้บริหารและครูอนุบาลตอบแบบสอบถาม และส่งคืนผู้วิจัย โดยเป็นผู้บริหาร จำนวน 297 คน และครูอนุบาล จำนวน 297 คน รวมทั้งสิ้น 594 คน

2) สัมภาษณ์ผู้บริหารและครูอนุบาลจากสถานศึกษาปฐมวัยที่จัดการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนา จำนวน 12 แห่ง แห่งละ 1 คน ได้ผู้บริหาร จำนวน 12 คน และครูอนุบาล 12 คน รวมทั้งสิ้น 24 คน

3) สังเกตการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของครูอนุบาลจากข้อ 2) แห่งละ 1 คน รวมทั้งสิ้น 12 คน

5. การวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอข้อมูล

5.1 นำข้อมูลที่ได้จากการตอบแบบสอบถามของผู้บริหารและครูอนุบาล มาวิเคราะห์ด้วยการแจกแจงความถี่ และคำนวณหาค่าร้อยละ โดยนำเสนอในรูปของตารางประกอบความเรียง

5.2 นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้บริหารและครูอนุบาล มาวิเคราะห์ด้วยการสรุปเรียบเรียง จัดคำตอบต่างๆ ให้เป็นหมวดหมู่ โดยนำเสนอในรูปของตารางประกอบความเรียง

5.3 นำข้อมูลที่ได้จากการสังเกตการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน มาวิเคราะห์ด้วยการแจกแจงความถี่ โดยนำเสนอในรูปของตารางประกอบความเรียง

6. สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เป็นข้อมูลพื้นฐานตามสภาพจริงของการจัดการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนาในสถานศึกษาปฐมวัยที่เป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาต่อไป
2. ได้ทราบถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับแนวทางการจัดการเรียนการสอนตามแนวพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน และสามารถนำไปเป็นแนวทางในการปรับปรุงและพัฒนาการจัดการศึกษาปฐมวัยอันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเด็กอนุบาลให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542
3. ข้อมูลที่ได้จะเป็นประโยชน์ต่อบุคลากรฝ่ายต่างๆ เช่น ครู ผู้บริหาร พระสงฆ์ นักการศึกษา นักวิชาการ นักวิจัย และผู้ที่สนใจได้นำไปใช้ในการศึกษาวิจัยต่อไป